

Entrevista a Jaume Vilalta.

«Per comunicar has de fer el mateix que per lligar»

Foto cedida per Jaume Vilalta. Foto d'Òmnium de C.Domenech.

Jaume Vilalta (Barcelona, 1956) és periodista des de 1977. Comença a *La Hoja del Lunes* i a *El Periódico* i entra a TV3 el 1983. Com a reporter del *30 minuts* guanya el Premi Ortega y Gasset de periodisme, el Premi Ondas Internacional de televisió i el Jean D'Arcy de la televisió francesa TF1. A TVE crea *Línea 900*, i a Canal + dirigeix *24 Horas*, espais de reportatges. Havent tornat a la CCMA (Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals), posa en marxa el 2006 el programa de divulgació científica més exitós de TV3: *Quèquicom*, que després de 400 capítols es va deixar de produir el gener de 2020. Amb ell va recollir nombrosos guardons com el Premi Nacional de Comunicació, la Placa Narcís Monturiol al mèrit científic i diversos premis internacionals. Va ser professor de la UPF durant 27 anys. Actualment, és vocal del Consell d'Administració de Cugat Mèdia i membre del Consell Social de l'Institut de Ciències del Mar (CSIC).

Júlia Massó
Comunicadora científica
ORCID: 0000-0002-7496-8933

Per què vas decidir ser periodista? Una decisió conscient?

Jo no volia ser periodista, volia ser metge. Però quan feia cinquè de batxillerat a l'Institut Milà i Fontanals, del Raval, als 15 anys, vaig entrar en la lluita antifranquista a la Jove Guàrdia Roja (PTE). M'hi vaig entregar tant que vaig veure que no podria entrar a Medicina. A més, el partit em va demanar que em matriculés a Dret i Econòmiques de la UAB per fer proselitisme. No m'hi veia, però, així i tot, vaig aprovar primer «per donar exemple a les masses». Com que en la clandestinitat m'havia fet un fart de redactar propaganda i m'agrada escriure, vaig passar a Periodisme i des de primer curs ja vaig començar a publicar. I així va començar la meua carrera professional.

És per això que t'has dedicat a la divulgació científica?

Mai vaig pensar que faria periodisme de ciència i mira, 14 anys dedicant-me a divulgar-la amb el *Quèquicom*. M'agrada perquè crec que el mètode científic és potser l'últim refugi contra els dogmatismes en un món cada vegada més fanàtic i intolerant. És una manera raonada de prendre decisions. El *Quèquicom* dona eines perquè l'espectador es formi un criteri propi sobre conceptes controvertits com els transgènics, l'homeopatia, les vacunes o l'ampliació del port de Barcelona, per exemple.

Com en sorgeix la idea?

El *Quèquicom* va néixer per compromís. En aquell moment, TV3 no tenia cap programa de ciència i el director general de Recerca de la Generalitat, Francesc X. Hernández, pressionava. Jo acabava de presentar un projecte de programa de natura, i el departament de Nous Formats em va proposar que fos de ciència en general per omplir el buit, però amb la idea de no fer més de 13 capítols. Es donava per fet que la ciència era un plom.

I com vas prendre-te-la, aquesta proposta?

Per mi va ser un repte perquè de ciència en tenia poca idea, no em sentia preparat. Vaig mirar programes de divulgació de molts països. I la majoria m'avorrien, excepte *Cosmos* de Carl Sagan o el *C'est pas sorcier*. Total, que al final vaig pensar: jo faré el que jo sé fer i ja està. I què sé fer? Reportatges. Així que vam fer un programa de reportatges basats en la curiositat i en la vida des de l'òptica de la ciència i el coneixement. I que els dubtes que sorgissin els resolgués un «Einstein» des de plató. I això és el que vam dissenyar amb en Joan Torrens, el realitzador.

Va ser complicat triar sobre què aniria el primer capítol?

Vam trigar cert temps, no és fàcil triar l'estrena. Volia un tema *vertical*, és a dir, una història concreta amb plantejament, nus i desenllaç. Finalment, ens vam decantar per tractar la tragèdia del pic Balandrau, en la qual deu persones van morir congelades per un tipus de tempesta anomenat torb. A partir d'aquesta història vam explicar conceptes com la conge-

lació, la meteorologia del torb, les propietats de l'aigua i el gel, etc. Es va titular *La força del fred*.

Quina rebuda va tenir el programa?

Va ser un èxit. Des del primer episodi vam tenir uns 120.000 espectadors en el Canal 33, que això és molt bèstia, i es va mantenir amb nivells molt alts durant anys. Els índexs d'acceptació i de credibilitat entre els espectadors (que es mesuren amb enquestes independents) van estar sempre entre els cinc més alts de tots els programes de totes les cadenes, incloses les d'Espanya. I una dada: el públic majoritari han estat sempre les dones (i ho són, perquè a hores d'ara encara es fan reposicions).

Quèquicom és encara un dels programes més vistos a la plataforma 3Cat, tot i que el 2020 va emetre el darrer capítol.

Quina diferència de llenguatge establiu entre el reportatge i les explicacions a plató?

Els reportatges expliquen històries de persones amb la lupa de la ciència, usant els codis i el ritme del periodisme. L'objectiu del reporter és triple: despertar la curiositat, compartir experiències i *aprendre a mirar*: la descoberta. En canvi, a plató l'objectiu és *aprendre a raonar*. S'hi explica ciència de manera contada, més pausada, usant metàfores i paral·lelismes fins i tot en els experiments.

Quin és el valor de la metàfora?

És molt gran. Ens vam adonar que, si la gent no coneix el diccionari de la ciència, els científics han de conèixer el diccionari de la gent. Per això, vam buscar un vocabulari comú per tothom, fos quin fos el seu nivell cultural: simple, però no simplista. Per exemple, l'aigua es pot representar com el Mickey Mouse, un cap (l'hidrogen) amb dues grans orelles (els dos

àtoms d'oxigen), o comparar els radicals lliures *com la banda de les autopistes*, robant les rodes (àtoms) de cotxes. Evitàvem el model molecular de boletes i bastonets per deixar pas a la imaginació. La metàfora desperta la imaginació i facilita l'aprenentatge.

Diries que aquest format va ser la clau de l'èxit de *Quèquicom*?

Crec que, a part de conèixer aquest diccionari de la gent, el gir del programa és que no il·lustra un temari, va de la vida al tema. Exactament al revés que els programes de ciència que es fan a la major part del món. Un tema genèric és horitzontal (perquè no saps fins a on s'estén). Si investigues un tema horitzontal, la teva feina és convertir-lo en vertical. Has d'identificar el conflicte clau que dona lloc a una història que tindrà fil conductor, protagonista i antagonista. I a partir d'aquell cas estires el fil i expliques els conceptes que calen per entendre que allò que li està passant a aquella persona forma part d'un fenomen generalitzable. Mètode inductiu: del cas particular al principi general. I, de fet, crec que és el més adient pel format audiovisual.

I per què aquest nom?

El programa va estar a punt de dir-se *Aprendre a mirar*. Però al final ens vam quedar amb *Quèquicom*, que era el que menys li agradava a la *tele*, però representa bastant el que és la ciència. Com deia el museòleg espanyol, Jorge Wagensberg: els *perquè*s en ciència solen ser relatius. Per a ell, el més important és el *què* i el *com*, però per comunicar necessites també un *qui* poderós. Universitats, el CSIC i l'IEC haurien de potenciar un *Star System* científic. Menys modèstia i més pantalla.

Amb un programa de 14 anys de trajectòria, com n'heu viscut les diferents etapes?

A la tercera temporada, la direcció de TV3 va començar a retallar el pressupost. Vàrem haver de suprimir tres seccions (entre elles *Qui*, un perfil de científics) i, el que és pitjor, passar d'omplir tot el plató amb experiments i maquetes espectaculars a haver de fer-ho tot a petita escala a sobre d'una taula. Pensa que ens van deixar amb 300 € per gastar en material de plató a cada capítol. Moltes maquetes del programa les feia a casa seva el nostre cap científic, l'enginyer Ignasi Arribas¹, amb això està tot dit. Era una qüestió 100 % vocacional.

S'ha de tenir en compte que, a la CCMA, l'organització no gira al voltant d'aquells que afegeixen valor o creen idees, sinó que el poder real està en mans dels comandaments estructurals que, a la pràctica, manen més que la direcció. Només veuen caselles de l'Excel. Intentaven suprimir els experiments i explicacions a plató perquè «consumeixen molts recursos».

---

1. L'enginyer de telecomunicacions Ignasi Arribas va ser reporter de TV3 i responsable de tecnologia i realització televisiva del Campionat del Món de motociclisme abans d'acabar la carrera a la UAB. Va morir el 2020, durant la pandèmia.

Què vol dir això?

Era una excusa. Fèiem prototips dels models que anirien a plató i de vegades vèiem que no explicaven prou bé el que volíem. Havíem de tornar a començar. Estàvem fent un camí que no copiàvem de ningú, no estava trillat. T'has de trencar el cap per explicar conceptes complicats i, el que és encara més difícil, abstractes. El nivell de dedicació i d'angoixa que això comporta és enorme, i més quan el rellotge corre i no trobes la idea. I, en lloc d'impulsar i valorar la feina ben feta, la *nomenklatura* de TV3 posava bastons a les rodes.

Foto cedida per Jaume Vilalta.

Què entens per *nomenklatura*, en aquest cas...?

Nomenklatura és un terme rus per referir-se als buròcrates parasitaris que dominaven la Unió Soviètica. Em refereixo així a la casta extractiva que hi ha a TV3, càrrecs que dominen els diners sense cap criteri editorial ni voluntat de servei públic. Van asfixiar el programa, però vam mantenir la qualitat fins a l'últim capítol.

Què diries que us va costar més en tots aquests anys?

La responsabilitat és molt gran quan fas un programa que saps que l'usen les escoles i les universitats. Això suposa una càrrega afegida. Recordo que en un capítol sobre l'alcohol vam entrevistar un metge que deia que el consum continuat de vi, en dosis moderades, allarga la vida. I ho deia a l'Hospital Clínic i portant la bata professional. Vam tenir un debat intens sobre si allò es podia dir per la *tele*. El reporter opinava que no podíem censurar el que afirma un metge, perquè és la seva responsabilitat. Però, atenció: un periodista no és

un faristol, ha de decidir el que es difon i el que no. Cal tenir en compte que un addicte s'aferra a qualsevol excusa. És com dir: «fumar porros és medicinal». En l'entrevista, el reporter va abaixar la guàrdia, perquè immediatament li havia de preguntar: si el vi, que té alcohol, allarga la vida, com és que no es recepta a tothom als hospitals? Hi ha vegades que dones per bo el que diu un científic i no és sempre així. Vaig consultar el cas amb experts en addiccions i vam eliminar aquella afirmació, perquè no és certa. No és una decisió fàcil, esmenar un especialista.

Teníeu llibertat per decidir els temes?

Sí, absoluta. El cap de Nous Formats mai va interferir en els temes polèmics que es van tractar, com la MAT, la línia de molt alta tensió, o molts d'altres. Els problemes sorgien quan ens llançàvem a explicar l'actualitat. Per exemple, el 2009 hi va haver una gran ventada que va escombrar vuit vides. Vaig decidir suspendre tot el que s'estava fent i ens vam posar a fer el capítol *Tombats pel vent*. Això va comportar moltes crítiques per part dels poderosos buròcrates de l'àrea de Programes perquè era «trencar el *planning*». Incapaços d'entendre que l'organització està al servei de la informació i no al revés. En aquell capítol, del qual tot l'equip es pot sentir orgullós, el públic pot entendre els principis físics pels quals va cedir el sostre d'un pavelló a Sant Boi; també que, per la llei de la palanca, van caure molts pins i menys alzines.

Com els trobàveu?

Moltes vegades els temes els tens davant del nas, simplement has d'estar atent a la realitat i anar amb l'antena posada tot el dia. En un dels capítols, volíem parlar sobre Montserrat per la seva història, geologia, flora, fauna. I li vaig dir a la periodista, Samantha Valls, que ho investigués. Passaven els dies i no em presentava el pla de rodatge. Avergonyida, em va confessar que tenia vertigen i que no podia anar a Montserrat, i encara menys en funicular. «Cap problema, canviem el títol del programa», li vaig dir. Vam buscar un psicòleg perquè ajudés la Samantha a vèncer la seva por i va acabar pujant en el funicular... i escalant de la mà d'un monjo, Ramon Oranies!

Jorge Wagensberg deia també que el més difícil és encertar la pregunta.

Amb tota la raó! El capítol *Enfrontar-se a la por* és una aplicació clara del lema *Quèquicom* per centrar els temes: l'experiència delimita la ciència. Expliquem el que vivim i el que es veu en pantalla i no ens emboliquem intentant explicar-ho tot.

I com el cas de Montserrat, molts altres. Quan el reporter comparteix la seva experiència i les vivències dels protagonistes, tot es focalitza, la història flueix millor i s'activen els mecanismes d'identificació. La identificació emocional és clau per generar curiositat en l'espectador i que tingui ganes de saber-ne més. I si, a sobre, aconsegueixes que qui ho veu es posicioni sobre el que has explicat i es qüestioni algunes idees o la seva manera de compor-

tar-se, millor. Però per això cal que tot el programa tingui una sola idea principal i un parell de secundàries que reforcin la primera.

Quin consell donaries a una persona que vol fer divulgació a la tele?

Mira al teu voltant i a dins teu també, perquè el que a tu t'interessi serà interessant, ja que ho explicaràs amb passió. No oblidis que, de vegades, per arribar al cervell cal passar pel cor. No tinguis por de les emocions. Per comunicar has de fer el mateix que per lligar: atraure l'atenció, mantenir l'interès i, finalment, resoldre les expectatives. Com en la vida amorosa, l'objectiu és que ens tornem a veure, és a dir, que l'espectador esperi el següent capítol. Per tant, cuidar els principis i els finals és importantíssim en la comunicació. I una cosa més, abans de difondre-ho busca víctimes innocents per «fotre'ls-hi el rotllo» i pregunta si serien capaços d'explicar-ho a tercers. Si és que no, torna a començar.

I què n'has après, de l'art de comunicar ciència a la tele?

Que un dels secrets d'una bona comunicació és utilitzar la metàfora i l'ús intel·ligent de la redundància. El bagul dels records ens va servir per representar la memòria i l'aprenentatge. Per accedir-hi, necessites uns fils que, estirant-los, arribes al coneixement. Aquests fils són l'experiència (que inclou l'esforç), la comparació amb coses que coneixes i l'emoció. Allò que et desperta una emoció és més fàcil de recordar. Com més fils, més fàcil lligar caps. D'altra banda, l'ús intel·ligent de la redundància és fer parar atenció a l'espectador repetint el mateix concepte i explicar-lo de formes diferents perquè reafirmi que l'ha entès. Avisa l'espectador del que diràs, digues-li-ho i torna-li-ho a dir amb altres paraules. No s'ha de tenir por de la redundància, perquè la gent no sol estar gaire temps absolutament concentrada mirant la pantalla.

Com vau conviure amb els nous formats de divulgació científica de les xarxes socials? Us hi vau adaptar?

Crec que són dues coses diferents i poden conviure. Jo volia crear una comunitat de «quequicomistes» que aportessin temes i continguts, però els caps no van entendre que un canal petit, com el C33, ha de ser una meravellosa minoria. Per crear comunitat calia un portal dinàmic. Ni cas. Em van dir, literalment, que a mi em pagaven per fer *tele*, no Internet. Encara més, el 2019, un grup de professors de secundària es van oferir a vincular els més de 1.200 temes que vam tractar en 400 capítols als temaris de cada curs. La UOC hi estava interessada i també el Col·legi d'Enginyers. No van dir que no, simplement em van donar un mes per aconseguir patrocinadors i, de passada, em van abaixar el sou, de director a redactor. Vaig plegar i em vaig jubilar. Tot aquell potencial didàctic és als arxius, capital mort. Sembla, però, que ara la CCMA està canviant de mentalitat. Però els que porten tota la vida sent càrrecs intermedis i no s'han guanyat la vida al món real continuaran fent coses com aquesta.

Què en penses del *Quequi*, el nou programa de ciència de la plataforma 3Cat?

Tant de bo vagi bé i que els programadors entenguin que el coneixement té un gran potencial d'atracció i que difondre'l és una obligació de servei públic. Però sense conèixer les condicions de producció, el pressupost i altres aspectes que són determinants no puc opinar.

He de dir que, quan van anunciar-ne el nom, vaig recordar el que deia Bruno Albin, el professor francès que ens va formar als primers reporters de TV3: «Si fas un documental i ningú gosa a fer el mateix tema durant anys i, a sobre, quan ho intenta, et copia el títol, és que ho havies fet bé».

Finalment, quin és el programa que t'ha agradat més de fer?

Crec que era molt exigent i veia els defectes de cada capítol, però, al cap dels anys, quan els he tornat a mirar, he pensat: «òndia, que bons». No sabia quin triar. Et diria que un d'ells és *La gamba, un cas de pesca sostenible*, ja que la presentació del Fons d'Inversió Gamba va provocar que algunes confraries de Catalunya demanessin crear vedats temporals de pesca. Va ajudar a transformar les coses a escala col·lectiva. No oblidem que a tots ens interessen tres coses: «Salud, dinero y amor», i en aquest cas l'estímul era el calé.

Jaume Vilalta durant l'episodi de *La gamba, un cas de pesca sostenible*.
Foto cedida per Jaume Vilalta.